

๒.๓ ภาษาและวรรณกรรม

๒.๓.๑ ภาษา ภาษาในจังหวัดนครราชสีมา มีความหลากหลายตามชาติพันธุ์ แบ่งกลุ่มใหญ่ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ภาษาโคราช และภาษาไทยอีสาน ปัจจุบันพูดภาษากลาง เป็นภาษาราชการ

ภาษาโคราช เป็นภาษาท้องถิ่นดั้งเดิมของนครราชสีมา เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของโคราช สำเนียงการพูดแตกต่างจากภาษาภาคกลาง และไม่เหมือนกับภาษาอีสาน ผู้พูดภาษาโคราชมีอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัดนครราชสีมา และบางอำเภอของจังหวัดที่มีเขตติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา เช่น อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำเนียงภาษาโคราชในแต่ละอำเภอยังมีความแตกต่างกัน คนโคราชจะฟังออกว่าผู้พูดเป็นคนแถบอำเภอใด

ในปัจจุบัน ผู้พูดภาษาโคราชจะเป็นคนรุ่นเก่า หรืออยู่ตามชนบท ชาวโคราชที่อยู่ในเขตเมืองมักพูดภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร แต่เมื่อพูดกับคนโคราชด้วยกัน มักใช้คำศัพท์ภาษาไทยกลางมาปรับเสียงวรรณยุกต์ให้เป็นสำเนียงโคราช

ภาษาอีสาน ภาษาถิ่นที่มีผู้พูดจำนวนรองลงมาจากภาษาโคราช ส่วนใหญ่อพยพมาจากฝั่งขวาแม่น้ำโขง ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้พูดภาษาอีสานอยู่ในอำเภอแก่งสนามนาง บ้านเหลื่อม กิ่งอำเภอบัวลาย กิ่งอำเภอสีดา กิ่งอำเภอเมืองยาง กิ่งอำเภอลำทะเมนชัย และบางส่วนของอำเภอบัวใหญ่ ประทาย ชุมพวง ห้วยแถลง สีคิ้ว สูงเนิน ปักธงชัย ปากช่อง วังน้ำเขียว ครบุรี และเสิงสาง

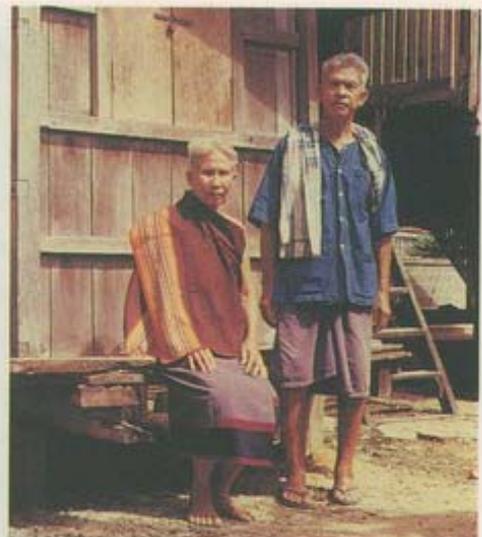
ภาษาไทยยวน ภาษาพูดในชีวิตประจำวันของกลุ่มไทยยวน (โยนก) ปัจจุบันชาวไทยยวนที่อำเภอสีคิ้วมีประมาณ ๕,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่อยู่ที่ตำบลสีคิ้ว หมู่ ๒ บ้านใต้ หมู่ ๔ บ้านเหนือ หมู่ ๕ บ้านสีคิ้วหมู่ ๖ บ้านโนนกุ่ม หมู่ ๔ บ้านกลาง หมู่ ๑๑ บ้านถนนคด และกระจายอยู่ที่ตำบลลาดบัวขาว คือ บ้านน้ำเมา บ้านโนนทอง กับตำบลบ้านหัน ได้แก่ บ้านโนนแต้ บ้านหนองบัวน้อยและบ้านไก่อ้เขา

ภาษามอญ ภาษาของชาวมอญ ซึ่งเคยอยู่ในเมืองนครราชสีมา ใกล้หลักเมือง เรียกว่า บ้านมอญและบ้านพลับพลา ตำบลพลับพลา อำเภอโชคชัย บ้านพระเพลิง บ้านนอกออก บ้านท่าโพธิ์ ตำบลนอกออก อำเภอปักธงชัย

ปัจจุบันชาวไทยมอญที่พูดภาษามอญมักเป็นผู้สูงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป คนรุ่นต่อมาพูดภาษาโคราชทั้งสิ้น

ภาษาเขมร ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร อยู่ที่บ้านตะโกเขมร ตำบลห้วยแคน อำเภอห้วยแถลง อำเภอปักธงชัย คือบ้านถนนโค้งและกระจายอยู่ที่อำเภอหนองบุญนาถ ได้แก่ บ้านหนองกระทุ่ม และบ้านหัวทำนบ ปัจจุบันใช้ภาษาโคราชในชีวิตประจำวัน

ภาษาส่วย ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย (กวยหรือซ่า) อพยพมาจากจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ ตั้งหลักแหล่งที่อำเภอห้วยแถลง ตำบลห้วยแถลง ได้แก่ บ้านแสนสุข บ้านห้วยแคน บ้านพลวงทอง และตำบลกงรถ ได้แก่ บ้านโคกแค ปัจจุบันเฉพาะผู้อาวุโสใช้ภาษาส่วยสื่อสารในกลุ่มตนเอง และใช้ภาษาโคราชสื่อสารกับคนภายนอก คนอายุประมาณ ๔๐ ปีลงมาไม่ใช้ภาษาส่วย

ชาวไทยโคราช
พูดภาษาโคราช

ชาวไทยยวน
ที่สี่คิ้วพูดภาษา
ไทยยวน

ชาวไทยส่วย
ที่ห้วยแถลง
พูดภาษาส่วย

ชาวไทยเขมร
ที่หนองบุญมาก
พูดภาษาเขมร

ภาษาชาวนน ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตัวเองว่า ญัฮกุร หรือเนียะกุล หมายถึงคนภูเขา แต่คนอื่นๆ เรียกพวกเขาว่าชาวนน อำเภอปักธงชัย ส่วนใหญ่อยู่ที่บ้านพระบึง บ้านวังตะเคียน บ้านกลาง บ้านตะขบ อำเภอครบุรี อยู่ที่บ้านมาบกราด ตำบลโคกกระชาย บ้านดิ่งชัน ตำบลกระเซ้หิน และอำเภอหนองบุญมาก ที่บ้านไทรย้อยพัฒนา ทางราชการได้อพยพมาจากบ้านไทรย้อย ตำบลกระเซ้หิน อำเภอครบุรี เพราะน้ำเหนือเขื่อนลุ่มลบนท่วมหมู่บ้านเดิม

ภาษาชาวนนเป็นภาษาตระกูลมอญเขมร เจราด ดิฟฟลือธ นักภาษาศาสตร์สันนิษฐานว่า เป็นภาษาย่อยของชาวมอญโบราณที่พูดในสมัยทวารวดี ซึ่งเป็นอาณาจักรเก่าแก่

ในประเทศไทย ปัจจุบันชาวนนในจังหวัดนครราชสีมา พูดภาษาชาวนนเฉพาะผู้สูงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป นอกนั้นใช้ภาษาโคราช

ภาษาจีน เป็นภาษาของชาวจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งค้าขายในนครราชสีมา ตั้งแต่ราวปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ และเข้ามามากขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อทางรถไฟสาย นครราชสีมาสร้างเสร็จ กลุ่มชาวจีนส่วนใหญ่ตั้งหลักแหล่งในตัวเมืองนครราชสีมา และกระจาย ตามอำเภอและหมู่บ้านต่างๆ ไป ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว รองลงมาคือ แคะ ไทหล่า และกวางตุ้ง

ภาษาชิกข์ เป็นภาษาของชาวไทยชิกข์ อพยพจากจังหวัดโคราชาวลา แคว้น ปัญจาบ ประเทศอินเดีย มาอยู่ที่นครราชสีมาในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ มีประชากรประมาณ ๑๐๐ คน ไทยชิกข์รุ่นเก่าใช้ภาษาชิกข์ในครอบครัว และใช้ภาษาโคราชในการค้าขาย ส่วน ไทยชิกข์รุ่นใหม่พูดภาษาไทยกลาง

๒.๓.๒ จารึก จารึกเก่าแก่ของจังหวัดนครราชสีมาที่จารึกด้วยอักษร ต่างๆ มีดังนี้

อักษรปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ ได้แก่

จารึกวัดจันทิก พบที่วัดจันทิก ตำบลจันทิก อำเภอปากช่อง ภาษาสันสกฤต มีเนื้อความหนึ่งบรรทัด กล่าวถึง การสร้างรูปเคารพ โดยพระเทวี (พระนามลบเลือนไม่สามารถ อ่านได้)

จารึกบ้านพันดุง พบที่บ้าน เลขที่ ๑๒๔ หมู่ที่ ๗ บ้านพันดุง ตำบล พันดุง อำเภอขามทะเลสอ อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต พ.ศ. ๑๓๗๒ ส่วนบนของ ใบเสมา เนื้อความกล่าวสรรเสริญพระศิวะ การสร้างศาสนสถานและรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์ การถวายสิ่งของและบริวารแก่ศาสนสถาน

ปัจจุบันจารึกหลักนี้จัดแสดง

ไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาจักรวศ์ อำเภอเมืองนครราชสีมา

จารึกอักษรหลังปัลลวะ อายุเก่ารองลงมา ได้แก่

จารึกหินซอน ๑ และ **จารึกหินซอน ๒** พบที่บ้านหินซอน อำเภอ บักธงชัย จารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ จารึกนี้ แสดงถึงอิทธิพลของมอญด้วย เพราะมีภาษามอญปนอยู่ เนื้อความของ **จารึกหินซอน ๑** กล่าวถึงการสร้างโบสถ์มาศิลา การจารึกและภาพสลักบนเสาหิน การสร้างวิหารและการบริจาค สิ่งของต่างๆ คำสาปแช่ง การกำหนดเขตของพื้นที่และการบริจาคที่ดิน **จารึกหินซอน ๒** กล่าวถึง การสร้างสิ่งของต่างๆ ถวายวัด เพื่อให้ผลบุญนั้นนำไปสู่พุทธภูมิ

จารึกอักษรขอม ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา รูปอักษรได้ วิวัฒนาการเรียกว่า **อักษรขอม** ได้แก่

จารึกป้ออีกา จารึกอักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤตและเขมร ปีพุทธศักราช ๑๔๑๑ พบที่ป้ออีกา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน เนื้อความกล่าวถึงพระราชฯ แห่งอาณาจักร

จารึก
บ้านพันดุง

ศรีจนาศะ ทรงอุทิศปศุสัตว์และบริวารทั้งหญิงชายถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ กล่าวสรรเสริญ พระอิศวร กล่าวถึงอังกเทพร้างคิเวสังข์ทองขึ้นในมหาศักราช ๗๘๐ (พ.ศ. ๑๔๑๑) หลักฐานสำคัญของจารึกหลักนี้ ทำให้ทราบว่า พ.ศ. ๑๔๑๑ ณ บริเวณเมืองเสมาอาจเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรโบราณชื่อ ศรีจนาศะ เป็นอาณาจักรอิสระไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชา

การพบจารึกบ่ออีกาและโบราณวัตถุอื่นๆ บริเวณชุมชนโบราณ เมืองเสมา (ปัจจุบันอยู่ในตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน) รวมทั้งการพบจารึกศรีจนาศะ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ข้อสันนิษฐานว่า เมืองเสมา อาจเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีจนาศะ โดยในระยะแรกเป็นชุมชนวัฒนธรรมทวารวดี นับถือศาสนาพุทธและฮินดู จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และเปลี่ยนเป็นชุมชนวัฒนธรรมขอม ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ปัจจุบันจารึกนี้ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย

จารึกปราสาทหินพนมวัน จำนวน ๙ หลัก เช่น

จารึกปราสาทหินพนมวัน ๑ พบบริเวณทิศใต้นอกปราสาทหินวัดพนมวัน อักษรขอมโบราณ ภาษาเขมร บนส่วนของทับหลังกรอบประตูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เนื้อความในจารึกกล่าวถึงปีมหาศักราช ๘๑๒ (พ.ศ. ๑๔๓๓) พระกัมรเตงอัญญุสวรมัน มีพระราชโองการให้จัดการฉลองประรำพระเพลิงและพระตำหนัก ผู้ปฏิบัติตามพระราชโองการ จะได้รับความดีความชอบ ส่วนผู้ไม่ปฏิบัติตามพระราชโองการจะได้รับความไม่ดีที่ตนทำไว้ จารึกหลักนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่าน แลพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือเฉลิมพระเกียรติและรวมพระราชนิพนธ์ (๒๕๑๐ - ๒๕๒๐) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรรัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๑๑๖ - ๑๒๒ ใช้ชื่อว่าจารึกปราสาทหินพนมวัน

ปัจจุบันจารึกปราสาทหินพนมวัน หลักที่ ๑ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย และหลักที่ ๗ เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัยรามคำแหง อำเภอเมืองนครราชสีมา หลักอื่นๆ อยู่ ณ ปราสาทหินพนมวัน

จารึกปราสาทหินพิมาย จำนวน ๖ หลัก เช่น

จารึกปราสาทหินพิมาย ๒ พบบริเวณมุมตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธานปราสาทหินพิมาย อักษรขอมโบราณภาษาสันสกฤตและเขมร ลักษณะเป็นรูปใบเสมา ปรางค์กษัตริราชและนักษัตริเป็นปีมะเส็งมหาศักราช ๙๕๘ (พ.ศ. ๑๕๗๙) เนื้อความในด้านที่ ๑ กล่าวถึงการถวายสิ่งของข้าทาส ด้านที่ ๒ ออกพระนามพระราชชา ศรีสุรยวระ ผู้เป็นที่ยำเกรงของพระราชชาทั้งหลาย ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

จารึกเมืองเสมา จารึกอักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤตและเขมร พุทธศักราช ๑๕๑๕ พบที่เมืองเสมา เนื้อความในจารึก กล่าวคำนมัสการพระเจ้าทั้ง ๓ องค์ ในศาสนาพราหมณ์ พร้อมทั้งกล่าวคำนมัสการพระเทวี กล่าวนามพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ หรือพระบาทบรมวีรโลกและพระราชกรณียกิจของพระองค์ สุตท้ายกล่าวถึงข้าราชการผู้ใหญ่ได้สร้างเทวรูปและพระพุทธรูป พร้อมทั้งถวายทาสและสิ่งของต่างๆ ไว้แก่ศาสนสถาน

จาริกสูงเนิน จาริกอักษรขอมโบราณภาษาสันสกฤตและเขมร พบที่อำเภอสูงเนิน จาริกหลักนี้ชำรุดแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย กล่าวถึงพระราชผู้ทรงอำนาจและชาวนฉลาด อีกด้านหนึ่งกล่าวถึงข้าทาส

จากหลักฐานที่ปรากฏในจาริก และสถานที่พบจาริกเหล่านั้น ทำให้ทราบว่าดินแดนที่ตั้งจังหวัดนครราชสีมา เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนในอดีตนับเป็นพันปี

๒.๓.๓ ตำนาน เป็นเรื่องเล่าสืบกันมาแต่โบราณ เมื่อบันทึกลงในเอกสารคัดลอกต่อกันมาหลายทอด ย่อมคลาดเคลื่อน ตำนานเรื่องเดียวกันจึงมีหลายเนื้อหา ตำนานของนครราชสีมาที่สำคัญ ได้แก่

ตำนานท้าวปาจิต - นางอรพิม

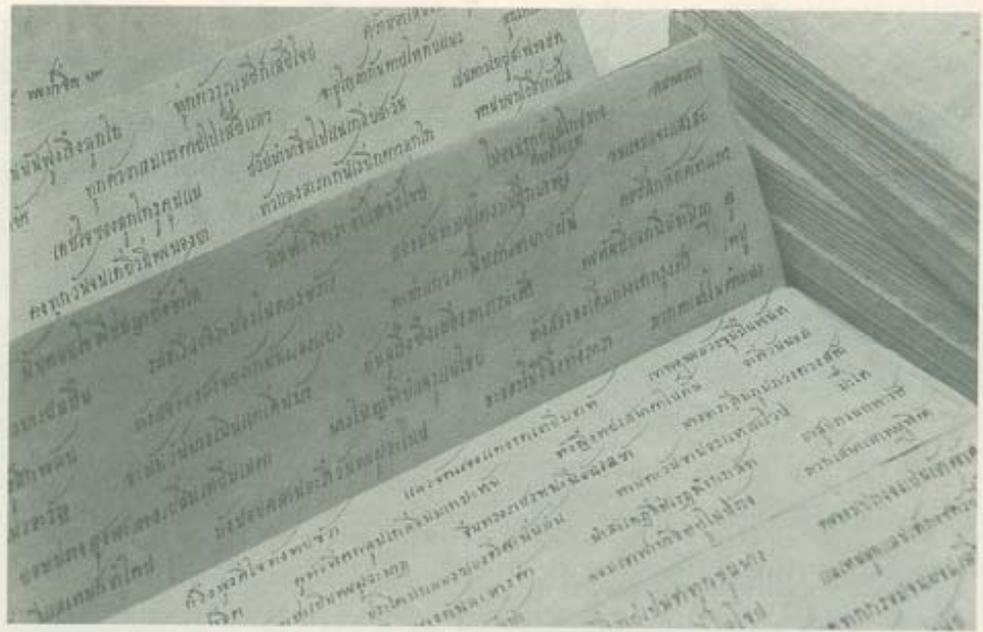
ท้าวปาจิต เป็นโอรสพระเจ้าอุทุมพรราช กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองนครธม เมื่อเจริญวัยเป็นหนุ่ม พระบิดาให้เลือกคู่ครองโดยให้ทหารไปประกาศหาสาว ๆ ในเมืองมาให้ท้าวปาจิตเลือก สาวที่มามีทั้งลูกสาวเสนา อำมาตย์ ข้าราชการ พ่อค้า ชวนา ชาวไร่ มากันจนหมดเมือง ท้าวปาจิตไม่สนใจสักคนเดียว จึงมิได้คล้อยมาลัยให้สาวคนไหน พระเจ้าอุทุมพรราชได้ให้โหรทำนายโชคชะตาราசிและเนื้อคู่พระโอรส โหรหลวงตรวจดูดวงชะตาตามวันเดือนปีเกิดแล้ว กราบทูลว่าเนื้อคู่ของท้าวปาจิตยังไม่เกิด ขณะนี้อยู่ในครรภ์หญิงชานาผู้หนึ่งในเขตเมืองพิมาย ท้าวปาจิตจะต้องเดินทางไปหาหญิงผู้นั้น ซึ่งสังเกตได้ง่ายว่ามีครรภ์และมีเงากลดกั่นอยู่

ท้าวปาจิตไม่รอช้า รีบเร่งออกเดินทางไปตามคำทำนายของโหรจนกระทั่งมาถึงเขตเมืองพิมาย ท้าวปาจิตไม่แน่ใจจึงกางแผนที่ออกดูที่ตรงนั้น เรียกในภายหลังว่า บ้านก่างตำรา และเพี้ยนเป็น บ้านจางตำรา ท้าวปาจิตข้ามถนนเพื่อเข้าเขตเมือง บริเวณนั้นเรียกว่า บ้านถนนแล้วเดินมาตามทางถึงหมู่บ้านหนึ่งมีต้นสนุ่นมาก ได้ชื่อว่า บ้านสนุ่น เลยบ้านสนุ่นก็มาถึงท่าน้ำใหญ่ ปัจจุบันเรียก บ้านท่าหลวง แต่ปรากฏว่าเป็นทางผิด จึงไปอีกทางหนึ่งถึง บ้านสำริด พบหญิงครรภ์แก่ชื่อ ยายบัว กำลังดำเนินอยู่ เห็นหัวของนางมีเงาคล้ายกลดกั่นอยู่ ก็แน่ใจว่าใช่ตามคำทำนาย จึงเข้าไปแสดงตัวว่าเป็นใคร มีความประสงค์อะไร และแสดงความตั้งใจว่าจะอยู่ช่วยทำหน้าที่จนกว่านางจะคลอดลูก หากลูกเป็นชายจะยกย่องให้เป็นน้องชาย แต่ถ้าเป็นหญิงจะขอนำไปเป็นพระมเหสี ยายบัวก็ตกลง

ท้าวปาจิตอาศัยอยู่กับยายบัวเรื่อยมา ช่วยทำงานทุกอย่างทั้งตำนาเลี้ยงโค กระบือ เกี่ยวข้าวตีข้าว จนยายบัวครบกำหนดคลอด จึงไปตามหมอด่าแยมาทำคลอด (หมู่บ้านนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านด่าแย) ทารกในครรภ์ยายบัวเป็นเพศหญิงตรงตามคำทำนายของโหรยายบัวตั้งชื่อให้ว่า อรพิม มีหน้าตาสวยงาม ผิวพรรณผ่องใส เป็นที่พอใจแก่ท้าวปาจิตยิ่งนัก ครั้นนางเจริญวัยเป็นสาวสวยก็ได้ผูกสมิครรักใคร่กับท้าวปาจิต วันหนึ่งท้าวปาจิตได้บอกให้นางทราบว่าตนจะกลับไปบ้านเมือง เพื่อยกชั้นหมากจากนครธมมารับนางไปอภิเษกสมรสที่นครธม แล้วก็ลานางไป

เมื่อมาถึงนครธม ท้าวปาจิตได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อพระเจ้าอุทุมพรราช พระบิดา จึงให้จัดขบวนชั้นหมากมีจำนวนรีพลมากมายเดินทางไปเมืองพิมาย โดยที่หารู้

ตำนาน
ท้าวปาจิต

ไม่ว่า บัดนี้ได้เกิดเหตุร้ายขึ้นกับนางอรพิม นั่นคือ พระเจ้าพรหมทัต ผู้ครองเมืองได้ทราบข่าวความงามของนางจึงให้พระยารามไปนำตัวนางมาไว้ในพระราชวัง นางอรพิม สุดจะขัดขืนได้จำต้องมา และตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้ามิใช่ท้าวปาจิตแล้ว ผู้ใดจะแตะต้องนางก็ขอให้กายนางร้อนเหมือนไฟ พระเจ้าพรหมทัตจึงแตะต้องนางมิได้ นางได้ทูลพระองค์ว่าจะรอพี่ชายมาก่อน หากพี่ชายกลับมาเมื่อไรเมื่อนั้นนางจะยินยอมเป็นพระมเหสี

กระบวนชั้นหมากยกออกจากนครอมหลายคืนหลายวัน จนมาถึงลำน้ำแห่งหนึ่ง (อยู่ในตำบลจัว ปัจจุบันนี้) ท้าวปาจิตให้ทหารหยุดกระบวนชั้นหมาก เพื่อให้ทหารและสัตว์พาหนะได้พักและบริโภคน้ำ ชาวบ้านเห็นผู้คนมากันมากมายจึงเข้ามาไต่ถามว่ามาทำไมและจะไปไหน พวกทหารตอบว่าจะไปบ้านสำริด เพราะพระโอรสกษัตริย์เมืองขอมจะแต่งงานกับสาวบ้านนี้ ชาวบ้านถามถึงชื่อหญิงนั้น ทหารบอกว่าชื่อนางอรพิม ชาวบ้านจึงเล่าให้ฟังว่า พระเจ้าพรหมทัตได้นำตัวเข้าไปไว้ปราสาทเสียแล้ว ทั้งพระเจ้าอุทุมพรราชและท้าวปาจิตตกพระทัยยิ่งนัก โดยเฉพาะท้าวปาจิตโกรธมากถึงกับโยนข้าวของเครื่องใช้ชั้นหมากทิ้งแม่น้ำหมด (ที่ตรงนั้นเรียกว่า ลำมาศ ไหลไปสู่ลำน้ำมูลจนทุกวันนี้) ส่วนรถทรงก็ตีล้อตุ้มรถและกงรถหักทำลายหมด ชาวบ้านนำมากองรวมกันไว้ในที่แห่งหนึ่งเรียกว่า บ้านกงรถ จากนั้นท้าวปาจิตได้ขออนุญาตไปตามนางตามลำพัง พระเจ้าอุทุมพรราชและข้าทหารจึงเดินทางกลับนครอม

ท้าวปาจิตไปพบยายบัว ปลอดภัยนางว่าจะใช้ปัญญาหานางอรพิมออกมาให้ได้ แล้วปลอมตัวเป็นชาวบ้านสำริด ไปบอกนายประตูว่าจะขอเข้าเยี่ยมน้องสาว นายประตูถามว่าใคร ท้าวปาจิตตอบว่า นางอรพิม ซึ่งจะเป็นพระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตในไม่ช้านี้ นายประตูพาไปพบนางอรพิม นางร้องว่า อ้อ พี่มา (คำนี้เพี้ยนเป็น พิมาย ซึ่งเป็นชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันนี้)

พระเจ้าพรหมทัตมาพบนางอรพิม เห็นท้าวปาจิตจึงถามว่าใคร นางตอบว่าเป็นพี่ชายของนาง พระเจ้าพรหมทัตถามว่าทำมาหากินอะไร ทำไรทำนา หรือค้าขายอะไร ท้าวปาจิต

ตอบว่าค้าขายทางไกล ทราบว่าน้องจะอภิเษกเป็นพระมเหสีจึงมาอวยพรให้ และอยากรู้จัก พระองค์ให้พระองค์รู้จักตนด้วย พระเจ้าพรหมทศดีใจ เพราะนางอรพิมจะได้อยู่เป็นพระมเหสี อย่างที่เคยลั่นวาจาไว้จึงให้หาเหล่าอาหารมาเลี้ยงดู ท้าวปาจิตดื่มเล็กน้อยแต่พระเจ้าพรหม ทศถูกนางอรพิมหอมเกล้าเสียจนเมาหายหมดสติ ท้าวปาจิตจึงใช้พระชรรค์พินคองชาดอยู่ ณ ที่นั้น แล้วอุ้มนางอรพิมหนีออกมา แต่เมื่อเดินทางมาได้ไม่นานนักก็อุ้มต่อไม่ไหว ต้องปล่อยให้นางเดินไปเอง ที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า **บ้านนางเดิน** แล้วเพี้ยนเป็น **บ้านนางเทริญ** ในปัจจุบัน

ทั้งคู่เดินทางถึงบ้านยายบัว ให้เงินทองแกวแหวนไว้พอประมาณ แล้วเดินทาง ต่อไปยังนครธม เมื่อเข้าเขตเมืองบุรีรัมย์นางอรพิมตั้งใจว่าไกลจะถึงแล้วถึงกับพอรำขึ้น ที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า **บ้านนางรำ** แต่เดินไปเป็นเวลานานก็ยังไม่ถึง นางรู้สึกเหน็ดเหนื่อย มากจึงร้องไห้ ที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า **บ้านร้องไห้** (เพี้ยนเป็น **ชื่อนางรอง** ในปัจจุบัน)

ท้าวปาจิตและนางอรพิม เดินทางมาถึงป่าใหญ่แห่งหนึ่ง พอดีเป็นเวลารุ่ง สว่างพบนายพรานคนหนึ่งชื่อ **พรานนกเอี้ยง** ออกมาเที่ยวล่าเนื้ออยู่ พรานนกเอี้ยงเห็น นางอรพิมสวยก็รักนางจึงใช้หน้าไม้ยิงท้าวปาจิตตายแล้วพานางไป นางทำเล่ห์กลว่ามีกำลัง น้อยเดินทางมาเหน็ดเหนื่อยมากจะเดินทางไปไม่ไหว ถ้ามีรถหรือเกวียนหรือช้างม้าให้นาง นั่งไป นางก็ยินดีจะไปด้วย พรานหลงเชื่อไปหากระบือมาให้นางขี่ ตัวนายพรานนั่งข้างหน้า คอยบังคับกระบือ นางอรพิมนั่งข้างหลัง พอได้โอกาสก็ใช้พระชรรค์ท้าวปาจิตแทงนายพรานตาย นางกลับมาที่ศพท้าวปาจิต ร่ำไห้คร่ำครวญอยู่จนพระอินทร์เกิดความสงสารชวนพระเวสสุวรรณ แปลงกายเป็นงูกับพังพอนสู้กัน เมื่อพังพอนตาย งูก็ไปกัดเปลือกไม้ชนิดหนึ่งมาเคี้ยวพ่นใส่ บาดแผลพังพอน พังพอนจึงฟื้นเช่นนี้เป็นเวลาพอสมควรแล้วหายไป นางอรพิมเฝ้าสังเกตอยู่ เห็นหนทางที่จะทำให้ท้าวปาจิตฟื้นจึงไปเอาเปลือกไม้มาเคี้ยวพ่นใส่บาดแผลท้าวปาจิตเช่นกัน ท้าวปาจิตฟื้นขึ้น ได้ช่วยกันเก็บเปลือกไม้ติดตัวไปเท่าที่จะนำไปได้แล้วออกเดินทางต่อไปยัง นครธม

หลังจากรอนแรมกันมาเป็นเวลาพอสมควร ก็มาถึงฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่งซึ่งกว้าง มาก ไม่มีเรือแพหรือขอนไม้จะข้ามไปยังฝั่งตรงข้ามได้ จึงนั่งปรึกษาหาหนทางกันอยู่ ขณะนั้น มีเณรคนหนึ่ง ชาวบ้านเรียก **เณรเรือลอย** เพราะเณรลงเรือไปบิณฑบาตตามแม่น้ำเป็นประจำ เณรพายเรือผ่านมาท้าวปาจิตขอร้องให้ช่วยส่งข้ามฝากให้ด้วย เณรเห็นนางอรพิมสวยมาก ก็คิดจะพานางไปกับตน จึงบอกว่าเรือสำเภาขึ้นได้ครั้งละ ๒ คน เท่านั้น มิฉะนั้นเรือจะล่ม ท้าวปาจิตจำต้องให้นางอรพิมไปกับเณร เณรพานางลอยน้ำไปเรื่อยๆ ท้าวปาจิตจะเรียก อย่างไม่รู้วิธีหยุด จึงต้องพลัดพราวกันอีกครั้งหนึ่ง นางอรพิมต้องคิดหาอุบายหนีจากเณร จนกระทั่งมาพบต้นมะเดื่อต้นหนึ่งสูงมาก ลูกตกเต็มต้นผลงามๆ นำกินทั้งนั้น นางบอกเณร ว่าอยากกินมะเดื่อ ให้เณรปีนขึ้นไปเก็บมาให้ เอาลูกที่งามที่สุดอร่อยที่สุด สุกที่สุดซึ่งจะอยู่บน ยอดสูง เณรหลงเชื่อปีนต้นไม้ไปหาลูกมะเดื่อที่นางต้องการ นางรีบเอาหนามมาสะไว้โคนต้น แล้วลงเรือพายหนีไป ก่อนไปได้สั่งไว้เป็นวาจาสิทธิ์ว่าให้เณรอยู่บนต้นมะเดื่อมิให้ไปไหน เณรจึง ตายอยู่บนต้นมะเดื่อนั่นเอง ก่อนตายได้แข่งให้มีแมลงหวี่มาเกิดในลูกมะเดื่อทุกลูกไป

นางอรพิมพายเรือกลับมาหาท้าวปาจิตแต่ไม่พบ จึงจอดเรือแล้วขึ้นฝั่งเที่ยวตาม หาจนพระอินทร์เกิดความสงสารลงมาประทานแหวนให้วงหนึ่งบอกนางว่า ถ้าสวมไว้ที่นิ้วชี้จะ

กลายเป็นชาย แต่ถ้าถอดออกสวมนี้อื่นจะกลายเป็นหญิงดั้งเดิม นางจึงสวมแหวนที่นิ้วชี้ จึงกลายเป็นชายออกเดินติดตามท้าวปาจิตต่อไป พบใครที่ไหนก็สอบถามว่าเห็นใครรูปร่างหน้าตาอย่างนี้ไหม รู้จักคนชื่อท้าวปาจิตไหม สอบถามจนทั่วแล้วก็ไม่มีใครรู้จักหรือเห็นเลย นางจึงร่อนเร่ไปในเพศชายตามลำพังจนกระทั่งมาถึงเมืองเมืองหนึ่ง ชื่อ จัมปาศนคร

เมืองจัมปาศนครที่นางอรพิมมาถึงนี้ พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองเมืองมีพระราชธิดาสวยงามมากแต่ไม่ทราบว่าเป็นอะไรตาย หมอคนใดก็ช่วยไว้ไม่ได้ ชาวเมืองพากันร้องให้อาลัยรักนางอยู่ นางอรพิมรู้เข้าก็อยากจะช่วยนางดู ให้คนพาไปเฝ้าพระมหากษัตริย์ทูลขออนุญาตรักษา เมื่อพระองค์อนุญาต นางอรพิมได้ใช้เปลือกไม้ที่ได้จากป่าคราวรักษาท้าวปาจิตมาเคี้ยวพ่นใส่พระราชธิดาจนฟื้นขึ้น พระมหากษัตริย์และพระญาติดีใจมาก ปรีชากันว่าจะให้นางอรพิมอภิเษกกับพระธิดา แต่นางอรพิมบ่ายเบี่ยงว่าขอเวลาสักปีหรือสองปีให้ได้บวชเรียนและศึกษาศิลปศาสตร์ให้จบก่อน พระมหากษัตริย์จึงต้องยอมตามใจ

หลังจากนั้นไม่นานนัก นางอรพิมจึงขอลาไปตามหาท้าวปาจิตด้วยความรู้สึกสิ้นหวังว่า คงจะไม่พบกันเป็นแน่แล้ว นางไปอยู่ที่วัดแห่งหนึ่งศึกษาพระธรรมวินัยจนมีความรู้แตกฉาน พระในวัดและศิษย์ตลอดจนชาวบ้านก็ยกให้เป็นพระสังฆราช นางอรพิมให้สร้างโบสถ์ขึ้นหลังหนึ่งเขียนภาพเล่าเรื่องนางกับท้าวปาจิตที่ผาผนัง ตั้งแต่ท้าวปาจิตได้อาศัยอยู่กับยายบัวจนถึงตอนนางมาบวชอยู่ แต่ละตอนละเอียดครบถ้วนกระบวนความ นางสั่งไว้ว่าหากมีผู้ใดที่มาดูภาพเขียนผาผนังแล้วร้องไห้ให้คนเฝ้าโบสถ์รีบไปบอกให้รู้ทันที

วันหนึ่งท้าวปาจิตเดินทางมาถึงเมืองนี้ ได้เข้าพักอาศัยในโบสถ์ และนอนหลับไปด้วยความเหน็ดเหนื่อย ครั้นตื่นขึ้นมองไปรอบๆ เห็นภาพเขียนผาผนังโบสถ์ ได้ลุกไปเดินดูโดยรอบ รู้ว่าเป็นเรื่องราวของตนกับนางอรพิม จึงทรุดลงร่ำไห้อยู่ตรงนั้น คนเฝ้าโบสถ์รับนำความไปเล่าให้พระสังฆราชรู้ พระสังฆราชให้นำท้าวปาจิตไปพบ ท้าวปาจิตสอบถามความเป็นมาของรูปเขียน พระสังฆราชได้เล่าให้ฟัง และบอกว่าตนคือนางอรพิม จากนั้นก็ถอดแหวนออกสวมที่นิ้วนาง กลายรูปเป็นหญิงตามเดิม ทั้งสองสวมกอดกันร่ำไห้ด้วยความยินดีเป็นที่สุด แล้วนางอรพิมก็บอกลาชาววัดและชาวบ้านเดินทางกลับนครธม พระเจ้าอุทุมพรราชมีความยินดีมาก อภิเษกให้ท้าวปาจิตเป็นกษัตริย์ปกครองประเทศ

เรื่องปาจิต - อรพิม มีหลายตำนาน บางสำนวนกล่าวว่า ทั้งสองได้กลับมาครองเมืองพิมาย ท้าวปาจิตทรงพระนามตามกษัตริย์องค์เดิมว่า **พระเจ้าพรหมทัต** และได้จัดงานพระศพพระเจ้าพรหมทัตองค์ก่อนอย่างสมเกียรติ สร้างเมรุเป็นหอสูงกลางใจกลางเมืองชื่อว่า เมรุพรหมทัตอยู่ห่างจากปราสาทหินพิมายประมาณ ๓๐๐ เมตร

รูปสลักหินในปราสาทพรหมทัต คือรูปหญิงคุกเข่าประณมมือไหว้บุรุษ เชื่อกันว่าหญิงนั้นคือนางอรพิม ส่วนบุรุษคือพระเจ้าพรหมทัต

ตำนานเมืองเวียงจันทน์และเมืองนครราชสีมา

มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งจะขึ้นครองเมือง ได้มีรับสั่งให้นายจันทน์ไปหาหนังราชสีห์ยีนตายมาให้ผืนหนึ่ง นายจันทน์ไปเที่ยวหาในป่าทั่วทิศทั่วแดน ก็หาไม่ได้จนไปถึงชายทะเลแห่งหนึ่งพบต้นไทรใหญ่ ได้ร่มไทรนั้นมีฤๅษีพญานาคมานำศีลภาวนาอยู่ ก็เล่าความจริงให้ฟัง และขอให้ฤๅษีช่วยหาราชสีห์ยีนตายให้ด้วย ฤๅษีรับปากว่าจะหาให้ นายจันทน์

จึงขออาศัยอยู่ได้ร่มไทรด้วย จนกว่าจะได้หนังสือราชสีห์มา ขณะนั้นบริวารที่ออกหากินตามคำสั่งของพญาหนุมานกลับมา ได้กลิ่นมนุษย์ก็ถามหาว่ามีมนุษย์แถวนี้หรือ พญาหนุมานตอบว่า กลิ่นมนุษย์ติดมากับตัวท่านนั้นแหละเพราะท่านไปหากินในแดนมนุษย์ ที่นี่ไม่มีหรอก เมื่อบอกเช่นนั้น บริวารก็เงียบไป

ถึงเวลาเช้าพวกบริวารจะออกไปหาอาหาร พญาหนุมานสั่งว่าถ้าพบราชสีห์ ยืนตายอยู่ให้แล่นหนีออกมาให้ด้วย เราอยากได้ พวกบริวารออกไปหากินก็พบราชสีห์ยืนตายจริงๆ จึงแล่นหนีมาให้พญาหนุมาน พญาหนุมานเอาไปพันรอบตัวนายจันทน์ แล้วจับนายจันทน์เหวี่ยง นายจันทน์ไปตกที่เมืองหนึ่ง มีชื่อภายหลังว่า **เหวี่ยงจันทน์** ต่อมาเรียกเพี้ยนไปเป็น **เวียงจันทน์** มาจนทุกวันนี้

นายจันทน์ได้ออกเดินทางกลับบ้านเรือนตน แต่หนังสือราชสีห์มันหนักก็เลยเอาไม้ค้อนหนังสือราชสีห์มา พอมาถึงเขาก็กำลังจะฝังเสาหลักเมืองพอดี เขาห้ามไม่ให้คนชื่อ **จันทน์ อยู่ หมั่น คง** ขานเวลาเขาเรียก พอนายจันทน์ค้อนหนังสือราชสีห์มาถึง เขาก็เรียกชื่อนายจันทน์พอดี นายจันทน์ไม่รู้เรื่องจึงขานรับ เขาเลยจับนายจันทน์ฝังลงไปกับหลักเมืองนั้นเป็นๆ ต่อมาเมืองนี้จึงได้ชื่อว่า **เมืองค้อนหนังสือราชสีห์** และเรียกเพี้ยนว่า **เมืองนครราชสีห์มา** จนทุกวันนี้

ตำนานเมืองขวาทะบุรี

ในสมัยหนึ่งนานมาแล้ว มีเมืองๆ หนึ่งชื่อ **ขวาทะบุรีศรีมหานคร** ขุนบรมราชาเป็นผู้สร้างขึ้น และประกาศห้ามไว้ว่าในวัน ๗ ค่ำ และ ๘ ค่ำ วัน ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรมของทุกเดือน ห้ามชาวเมืองกระทำการใดๆ อันถือว่าเป็นบาป เช่น การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ผู้ใดฝ่าฝืนการกระทำดังกล่าวจะบังเกิดความพินาศล่มจมทั้งแก่ตนเองและบ้านเมือง เมืองขวาทะบุรีอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านาน จนถึงสมัยพญาผู้หนึ่งได้ครองเมือง ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม เทียบกรี้พลไปรบพุ่งแย่งชิงทรัพย์สมบัติ ลุกเมียวผู้อื่น ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นที่สนุกสนานยิ่งนัก บ้านเมืองเดือดร้อนไปทุกหนทุกแห่ง พฤติการณ์ทราบไปถึงพระยาถน เทวดาผู้เป็นใหญ่ เห็นการไม่เข้าที่ ถ้าปล่อยไว้นานก็จะกำเริบเสิบสานไม่สิ้นสุด จึงสั่งให้ภูรภัยจำนวนมากมาทำอันตรายบ้านเมืองและผู้คนที่เจ็บป่วยล้มตายกันหมดสิ้นเมืองนี้จึงกลายเป็นเมืองร้าง ชีวิตเดียวที่เหลือรอดมาได้คือ **นางกองศรี** ราชธิดาของพญาผู้ครองเมือง เพราะบิดาได้ซ่อนไว้ในกลองใบใหญ่ก่อนที่กรรมจะตามสนองพระองค์เอง

ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาณพหนุ่ม ชื่อ **คัทธกุมาร** ท่องเที่ยวบรรเทาทุกข์สัตว์ผู้ยากไร้ไปทั่วสารทิศ มิได้คำนึงถึงความเหนื่อยยาก คัทธกุมารมีทหารคู่ใจ ๒ คน มีสมญานามว่า นายชายไม้ร้อยกอ กับนายชายเกวียนร้อยเล่ม เมื่อผ่านเข้ามาถึงเมืองขวาทะบุรีศรีมหานคร ไม่ปรากฏว่ามีผู้คนอยู่อาศัย บ้านเมืองรกร้างมีแต่รังนก รังกา จึงเดินสำรวจว่าเหตุใดเมืองจึงร้าง ไปพบกลองใบใหญ่บนหอกลองเข้าไปเอาไม้เคาะดู มีเสียงดังประหลาด คัทธกุมารใช้พระขรรค์แหวกผนังหน้ากลองออก นำนางกองศรีออกมาสอบถามเรื่องราว นางกองศรีเล่าเหตุการณ์ดังกล่าวและบอกว่าถ้าผู้ใดจุดไฟให้มีกลุ่มควันลอยขึ้นไป ในท้องฟ้าภูรภัยผู้ยิ่งใหญ่จะลงมาทำอันตรายทันที

คัทธกุมารเห็นว่า เป็นการใช้กรรมกันมากพอแล้ว ควรจะได้ครองชีพกัน
อย่างปกติสุขต่อไปจึงให้ทหารคูใจทั้ง ๒ คน หาหินมาก่อไฟกองโตขึ้น ปรากฏกลุ่มควันดำ
ทะมึนขึ้นไปถึงพระยาแถน พระยาแถนปล่อยฝูงงูลงมาทำอันตราย คัทธกุมารสังหารงูนั้นจน
หมดสิ้น ชูพระยาชวางทะเลบุรีพร้อมมเหสี บ่าวไพร่และชาวเมืองพื้นขึ้นโดยทั่วกัน และให้ชื่อว่า
เมืองนครราช ตรงกองไฟที่ก่อขึ้นนั้นได้กลายเป็นป่าช้ญ เรียกว่า ดงพระยาไฟ หรือดงพระยา
เย็นในปัจจุบัน ส่วนกระดูกงูร้ายได้บันดาลให้มีน้ำหลากพัดพาออกไปพ้นเขตเมือง เกิดเป็นภูเขา
เรียกว่า **ภูหอ** หรือ **ภูโห่ง**

เมื่อเมืองนครราช มีความร่มเย็นเป็นสุขดีแล้ว คัทธกุมารก็มอบเป็นบำเหน็จ
แก่นายชายไม่ร้อยกอให้ปกครองอยู่กับนางกองศรีสืบไป

ตำนานพระฤๅษิตาไฟกับนางปทุม

มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมา มีเมืองๆ หนึ่งชื่อ โนนเมือง บริเวณรอบเมืองนี้
เป็นป่า มีสัตว์ป่าต่างๆ อาศัยอยู่มากมาย บรรดาผู้คนที่ย้ายอยู่ในเมืองนี้ เรียกว่า คนเมือง
เล่ากันว่า คนเมืองหุงข้าวทำกับข้าวเสร็จแล้วจะทุบหม้อไ้ทิ้งทุกครั้งไป (หลักฐานดังกล่าว
ดูได้จากซากหม้อไ้ซึ่งยังมีอยู่อย่างมากมายในเมืองและนอกเมืองนี้) คนเมืองต้องการหา
สิ่งที่ตนสักการบูชาเป็นที่พึ่งทางใจได้ จึงสร้างถู่ฤๅษี (ที่พักหรืออาศรม) ขึ้นเพื่อให้
พระฤๅษิตาไฟใช้เป็นที่อยู่อาศัย พระฤๅษิตาไฟองค์นี้จะหลับตาเสมอ เพราะถ้าลืมตา
ขึ้นทุกสิ่งทุกอย่างที่ท่านมองไปจะไหม้หมด

วันหนึ่ง ฤๅษิตาไฟไปเก็บดอกบัวมาบูชาสิ่งที่เคารพบูชาเช่นที่เคยปฏิบัติมา
ได้พบกับนางปทุม ซึ่งเกิดจากดอกบัว นางปทุมติดตามมาปรนนิบัติพระฤๅษิตาไฟ ในที่สุดมีลูก
กับพระฤๅษิตาไฟ ๑ คน เรียกชื่อว่า ท้าวบุตร อยู่มาวันหนึ่งนางออกไปในป่า หาผลไม้เลี้ยงลูก
และพระฤๅษี โดยฝากลูกไว้กับพระฤๅษี ครั้นใกล้ค่ำจึงกลับมานำลูกไปอาบน้ำโดยพระฤๅษีไม่รู้
พระฤๅษีไม่เห็นลูกคิดว่าสัตว์ร้ายเข้ามาจับกินแล้ว ไม่อยากให้นางปทุมเสียใจ จึงซุบเด็กขึ้น
มาคนหนึ่ง เรียกว่า พระซุบ นำไปไว้แทนที่ลูกก่อนนางกลับมา เมื่อนางปทุมนำลูกกลับมาจะเอา
ไปใส่ถู่ (เปล) ก็เห็นเด็กอีกคนหนึ่งนอนอยู่ จึงถามพระฤๅษี พระฤๅษีเล่าให้ฟังและบอกว่าจะลบ
ออก แต่นางปทุมไม่ต้องการเช่นนั้น เพราะอยากให้อยู่เป็นเพื่อนลูก พระฤๅษียอมตามใจ
และให้ชื่อเด็กว่าท้าวลบ

ต่อมาท้าวบุตร และท้าวลบ ทำให้มีการแข่งม้ากัน ชาวบ้านรู้ข่าวก็พากันมาดูว่า
ม้าของใครจะชนะ ทั้ง ๒ คน เอาม้ามาแข่งกันที่โนนกะหาด ผลปรากฏว่า ม้าของท้าวบุตรชนะ
ท้าวบุตรเอาม้ามาอาบน้ำที่โนนกะพี (หรือหนองกะพี ซึ่งแต่เดิมคือค้ำว่านองกับพี แล้วกลายเป็น
หนองกะพีและโนนกะพีในที่สุด) ท้าวบุตรสร้างปราสาทขึ้นที่นั่น และจัดหานางมารำหน้า
ปราสาท เมื่อสร้างปราสาทเสร็จ มีการฉลองปราสาท จึงมีชื่อว่าปราสาทนางรำ เป็นที่มาของ
ปราสาทหรือถู่ นางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน

พระฤๅษิตาไฟตามที่เล่าในนิทานหมายถึง พระศิวะ ส่วน นางปทุม หมายถึง
พระอุมานั่นเอง

ตำนานเมืองโคราช

พันโทเนตร อุดม้ง ผู้รั้งท้องถิ่น ชาวนครราชสีมา ได้ศึกษาเรื่องราวเมืองโคราช
จากตำนานต่างๆ สรุปดังนี้

ปีมะโรง พ.ศ. ๑๕๑๑ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ แห่งเขมร ขึ้นครองราชย์ เห็นว่าเมืองเสมาเป็นเมืองใหญ่มีคนมาก ต้องควบคุมอย่างใกล้ชิด จึงส่งข้าราชการผู้ใหญ่ที่ปกครอง กัมพูระและเมืองเสมา มาสร้างเมืองใหม่ ใกล้ๆ กับเมืองเสมาเพื่อควบคุม ชุนนางเขมร จึงอ้าง พระอาชญา เจ้าเมืองเขมร มาเรียกเกณฑ์ชาวพื้นเมือง ไปสร้างเมืองใหม่นี้ ชาวพื้นเมือง เกรงกลัวพระอาชญามาก จึงเรียกเจ้านายและผู้หลักผู้ใหญ่ตลอดจนครูบาอาจารย์และพระสงฆ์ ว่า อาญา

เมื่อชาวพื้นเมืองถูกเกณฑ์ไปสร้างเมืองนี้ จึงเรียกเมืองนี้ว่า เมืองอาญา หมายถึงเมืองของเจ้านาย ส่วนเขมรตั้งชื่อเมืองตามความนิยมของเขมร คือเอาคำว่า นคร ไว้หน้า ตามด้วยชื่อที่คนทั้งหลายนิยมเรียกจึงเป็น นครอาชญา เขมรออกเสียงว่า นะคะระอาชญา ต่อมาหดสั้นลงเป็น นะคะระอาช และเหลือ นะคะราช แต่ชาวพื้นเมือง เรียกว่าเมืองโคราชมาจนทุกวันนี้

พ.ศ. ๒๔๓๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้แทนพระองค์เสด็จประเทศต่างๆ ในยุโรป ๔ ประเทศ เสด็จกลับทางประเทศอียิปต์และประเทศอินเดีย ทางการประเทศอินเดีย นำเสด็จไปชม เมืองโครักขปุรี (แปลว่าเมืองรักษาวัว) เพื่อแสดงว่าเมืองอินเดียไม่มาโค บูชายัญอีกแล้ว เมื่อเสด็จมาตรวจราชการหัวเมืองภาคอีสานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ เสด็จอำเภอสองเนิน ไปชมเมืองโบราณ ๒ เมืองคือเมือง เสมา และเมืองเก่า หรือเมืองโคราชเก่า ได้ทรงสันนิษฐานว่า เมืองโคราชคงมาจากเมืองโคราฆปุระ

๒.๓.๔ ตำรา ตำราเก่าแก่เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ความรู้ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ ตัวอย่างเช่น ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ พุทธ ทำนาย ตำราสัญลักษณ์สัตว์เลี้ยง ตำนานพระมาลัย ตำรายาแผนโบราณ ตำราเลขยันต์ เวทมนตร์คาถา วรรณกรรมพื้นบ้านต่างๆ เป็นต้น

ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าตำราเก่าแก่ที่ปรากฏในรูปคัมภีร์ใบลาน และหนังสือ สมุดไทยสามารถค้นคว้าได้ที่หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา และที่ สำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏนครราชสีมา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เก็บรวบรวมตำราเหล่านี้ไว้ พร้อมทั้งดำเนินการปริวรรต แปล และถ่ายถอดเป็นภาษาไทย เพื่อให้อ่านเข้าใจง่าย และ สะดวกแก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

ตัวอย่าง คาถาเชิญครู

นะโม นะมัสการ คุณพระพุทธรุคันถ์ คุณพระอัมมคุณัง คุณพระสังฆคุณัง คุณพระบิดาคุณัง คุณพระมารดาคุณัง คุณพระอนุกรมมาจา คุณพระอุปัชฌาย์ อาจารย์เจ้า ข้าพเจ้า จะขอเชิญพระอิศวร พระผู้เป็นเจ้าของเสด็จมาอยู่ในตาซ้าย คุณพระนารายณ์เสด็จมาอยู่ในตาเบื้องขวา ขอเชิญคุณนางพระคงคาม่าเป็นน้ำลาย ขอเชิญคุณพระพายมาเป็นลมปาก ขอเชิญคุณพระยานาคมาเป็นสร้อยสังวาลย์ ขอเชิญคุณพระกาฬมาเป็นหัวใจ เตชะ เตชะ ข้าพเจ้า จะทำการสิ่งใดๆ ขอให้ได้ทุกเมื่อ เทวดาองค์ใดอย่าได้รู้เบื้อ เทวดาองค์ใดอย่าได้รู้หน้าย เตชะ คุรูปทียายอันเลิศล้ำ จะมาช่วยข้าพเจ้ากระทำการจงบังควรไชยะ สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิ

การียะตภาคโต สิทธิเตโชไชโย นิจจัง สิทธิลาโภ นิรันดะรัง พระพุทอัง ลงประสิทธิพระธัมมัง
จงประสิทธิ พระสังฆัง จงประสิทธิฯ

คาถาเชิญครูเสียก่อนจึงทำการถึงจะประสิทธิแลฯ

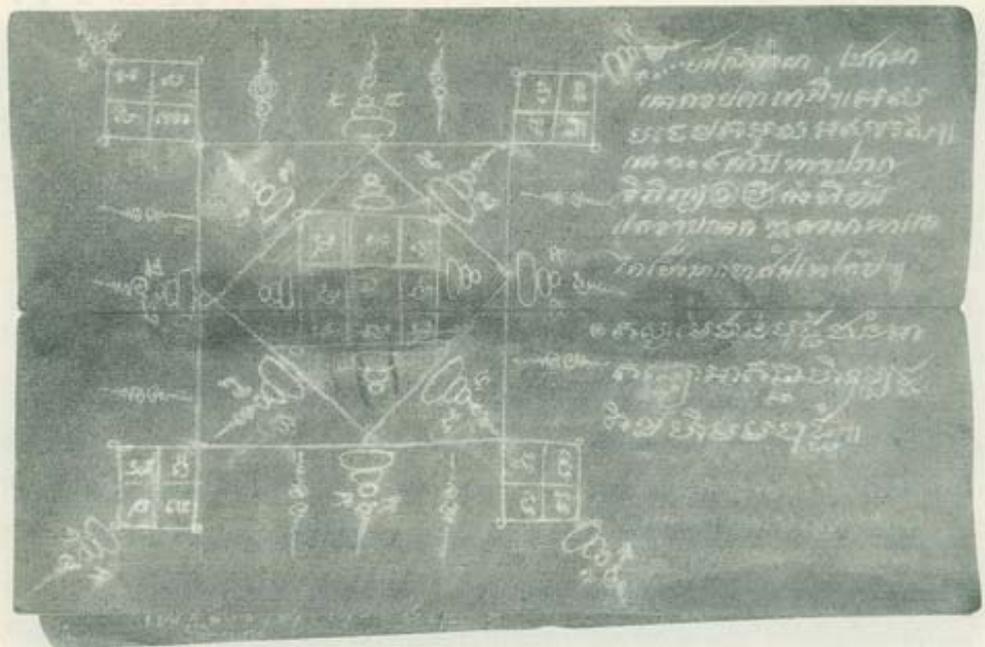
ตำราเลขยันต์ เวทมนตร์คาถาและตำรายาแผนโบราณ เก็บรักษาอยู่ที่
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา. หนังสือ
สมุดไทยขาว. อักษรขอม - ไทย. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นดินสอด
ตำรายาแผนโบราณ

- ยาฟัน รำมะนาด ให้เอาเปลือกตราดมาต้ม ให้ใส่เกลือให้เค็มแล้วให้อมฯ
- ยาฟัน ให้เอาซากวาง มาชูดแล้วเอาน้ำมันยางมาหย่าเข้ากัน แล้วเอาขมิ้น
มาเจาะเป็นรูเอาใส่ในรู เเผาไฟแกลบให้สุก แล้วเอามาปิดฟันเกิด
- ลูกผักกาด ๑ ดินประสิ่ว ๑ หนุ้าพันงู ๑ สามสิ่งนี้ตำพอกกระหมับ
แก้ปวดหัวแล
- ยาห้ามทรางมิให้ขึ้นได้ ให้กลั่นหายใจหยิบเอาข้าวปากหม้อวันละปั้น ๓
วัน ๓ ปั้น ตากแดดให้แห้ง เอาบอระเพ็ด ๑ ขมิ้นหัวขึ้น ๑ ผิวมะกรูด
๑ หัวตะไคร้หอม ๑ กระเทียม ๑ พริกไทย ๑ ดีปลี ๑ ชิง ๑ เอาสิ่งละ
๗ กาด (ขึ้น) เอาเกลือใส่กระทะควี้ให้ไหม้ กระจอมเอาน้ำนมแม่เป็น
กระสายละลาย กลั่นใจป้ายหน้าผากที่หนึ่ง ป้ายคอที่หนึ่งไม่เกิดทรางเลยฯ
- ยาบำรุงเลือด เอารากเจตพังซี ๑ รากคนธา ๑ รากซาบพลู ๑
รากเจตมูลเพลิง ๑ แฝกหอมทั้งใบ ทั้งราก ๑ รากท้ายยาม่อม ๑ สมอ
๓ ลูก สะค้ำน ๑ กานพลู ๑ เทียนดำ ๑ ต้มกินบำรุงธาตุแลฯ

ผู้ปริวรรต นายสมชัย พักสุวรรณ นักภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ

เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ตำราเลขยันต์
และเวทมนตร์
คาถา
หอสมุดแห่งชาติ
เฉลิมพระเกียรติ
ร.๙ นครราชสีมา

ตำราโหราศาสตร์

ถ้าจะทำนาและไร่ สารพัดทุกอันแล ให้ดูเอาตามตำราเถิดท่านผู้ทำเอ๋ย

เดือน ๕ วัน ๕] จมสิ้นแล	เดือน ๕ วัน ๑	[ฟูลสิ้นแล
เดือน ๖ วัน ๑		เดือน ๖ วัน ๔	
เดือน ๗ วัน ๒		เดือน ๗ วัน ๕	
เดือน ๘ วัน ๓		เดือน ๘ วัน ๖	
เดือน ๙ วัน ๔		เดือน ๙ วัน ๗	
เดือน ๑๐ วัน ๕		เดือน ๑๐ วัน ๑	
เดือน ๑๑ วัน ๖		เดือน ๑๑ วัน ๒	
เดือน ๑๒ วัน ๗		เดือน ๑๒ วัน ๓	

สิทธิการิยะ

เดือน ๑, ๒, ๓ นาคเอาหัวไปหนทักษิน ทางไปอุตร ท้องอยู่บูรพา หลังอยู่ปัจฉิม โภยขึ้นไปอุตร ปลายเสาไปหรีดี มีสิ่งสิ้นมากแล

เดือน ๔, ๕, ๖ นาคเอาหัวไปพายัพ ทางอยู่อุตร ท้องอยู่ทักษิน เขยขึ้นไปบูรพา ปลายเสาไปอากาศ มีสมบัติมากแล

เดือน ๗, ๘, ๙ นาคแปรหัวไปอุตร ทางอยู่ทักษิน หลังอยู่บูรพา ท้องอยู่ทักษิน ปลายเสาไปพายัพ มีสิ่งสิ้นมากนักแล

เดือน ๑๐, ๑๑, ๑๒ นาคแปรหัวไปหนบูรพา ทางไปปัจฉิม หลังอยู่ทักษิน ท้องอยู่อุตร โภยขึ้นไปทางทักษิน ปลายเสาไปหนอีสานแล

ผู้ปริวรรต นายสมชัย พักสุวรรณ นักภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ

เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

๒.๓.๕ วรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นเรื่องราวของคนในท้องถิ่นรวบรวมความคิด คติความเชื่อทางศาสนา ความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ชนบประเพณี ความเป็นอยู่และลักษณะสภาพสังคมในรูปของภาษา วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นเอกสารสะท้อนถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนดั้งเดิม

วรรณกรรมพื้นบ้านแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

วรรณกรรมมุขปาฐะ หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาโดยไม่มีการบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษร เผยแพร่หรือสืบทอดโดยการเล่าต่อกัน วรรณกรรมประเภทนี้มีบทบาทมากต่อสังคม เพราะสามารถให้การศึกษาแก่ชนในกลุ่ม เป็นสื่อก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้แก่ เรื่อง

กำเนิดหอยโข่ง

เรื่องย่อ เล่าถึงหญิงชราจับหอยจับปลาเลี้ยงชีพ ไม่ยอมประกอบบุญกุศล ร้อนถึงพระอินทร์ต้องแปลงกายเป็นพระมาเดือนสติ แต่หญิงชรากลับโกรธคิดจะทำร้าย พระอินทร์เห็นว่าเป็นกรรมของนางจึงสาปให้เป็นหอยโข่ง (นายเที่ยง ศิริสวัสดิ์ ผู้เล่า)

พระนาวัน

เรื่องย่อ พระนาวัน เป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัต และพระนางกัตจา พระนาวันกำพร้าบิดาตั้งแต่ออยู่ในครรภ์มารดา ต่อมาแม่ลูกพลัดพรากจากกัน พระฤาษีนำ

พระนางวันไปเลี้ยงให้ได้เล่าเรียนวิชาคาถาอาคม ต่อมาพระนางวันกราบลาพระฤกษ์ออกตามหาพระมารดา เดินทางมาถึงเมืองหนึ่งได้พบรักกับพระธิดาโฉมงามแล้วเดินทางตามหาพระมารดา ต่อในที่สุดได้พบกัน พระนางวันส่งทูตไปขอพระธิดาแล้วอภิเษกอยู่ด้วยกันอย่างผาสุก (นางชะอุ่ม คีเมระโทก ผู้เล่า)

จำปาสีตัน

เรื่องย่อ กล่าวถึงเมืองแห่งหนึ่งต้องร้างไปเพราะมีรังกินน้ำมาจับคนในเมืองไปกินรวมทั้งเจ้าเมืองด้วย เหลือแต่พระธิดาที่หลบซ่อนอยู่ในกลอง ต่อมากษัตริย์องค์หนึ่งเสด็จมาพบนางในกลองและได้นางเป็นชายา นางได้คลอดลูกเป็นชาย ๔ คน นางอัคคีเมหีเอก มิจิตริชยานำเด็กทั้ง ๔ ใส่ไหไปฝังไว้ แล้วนำลูกสุนัขมาวางแทนที่ ส่วนเด็กในไหได้นำไปลอยน้ำ ต่อมาหญิงชราคนเฝ้าสวนนำไปเลี้ยงจนอายุได้ ๒ ขวบ ความรู้ถึงนางอัคคีจึงนำขนมใส่ยาพิษให้กิน เด็กทั้ง ๔ เสียชีวิต หญิงชราจึงนำไปฝังเกิดเป็นต้นจำปา ๔ ต้น คือ จำปาเงิน จำปาทอง จำปานิลและจำปาเพชร นางอัคคีสั่งให้ถอนต้นจำปาทั้ง ๔ มัดทั้งน้ำ ไม้จำปาลอยไปติดที่หน้าของพระฤกษ์ พระฤกษ์เข้ามานดูก็รู้ว่าเป็นผู้มีบุญจึงชุบให้กลับเป็นคน สั่งสอนวิชาคาถาอาคมให้เด็กทั้ง ๔ จนเก่งกล้า แล้วพาออกตามหาบิดามารดาจนพบ ได้บังคับให้มารดาเลี้ยงที่เคยกลั่นแกล้งมารดาของตนให้ทำงานหนักเพื่อชดใช้กรรม และให้พระบิดาอภิเษกมารดาตนเป็นมเหสี (จ.ส.อ.บุญทัน คชสูงเนิน ผู้เล่า)

วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร หมายถึง เรื่องราว นิทาน นิยาย ที่บันทึกเป็นตัวเขียน แบบร้อยแก้วและร้อยกรอง วิธีการบันทึกนิยมใช้เหล็กแหลมจารลงในใบลานหรือเขียนลงในสมุดไทย โดยตัวอักษรโบราณ วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์อักษรในจังหวัดนครราชสีมา บันทึกด้วยอักษรขอม อักษรขอมย่อ อักษรธรรมอีสาน อักษรไทย อักษรมอญ และอักษรไทยน้อย

นิทานบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างเผือก-กระต่าย จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย เส้น จาร ฉบับ ลานดับ ได้มาจากวัดบึงลำไย ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จำนวน ๑ คัมภีร์ ๑ ผูก

นอกจากนี้สำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏนครราชสีมา เป็นสถานที่เก็บรวบรวมวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ดังเช่น

ท้าวคัทธนาม บันทึกในใบลาน ๑๑ ผูก จารด้วยอักษรธรรม ภาษาไทย อีสาน คำประพันธ์ร้อยแก้ว สำนวนเทศน์ ต้นฉบับได้จากห้องสมุดบ้านมะเกลือเก่า ตำบลมะเกลือเก่า อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดแต่ง อายุของวรรณกรรมเรื่องนี้ปรากฏท้ายผูกที่ ๑๑ เป็นนิทานคล้ายชาดก กล่าวถึงครั้งสมัยพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นคัทธนโพธิสัตว์ (นายอัมพร นามเหลา ปรีวรรต)

นิทานคำกลอนเรื่องพระปาจิต บันทึกในสมุดข่อย จำนวน ๕ เล่ม ด้วยภาษาไทยกลางและภาษาโคราชปะปนกัน ฉันทลักษณ์เป็นแบบกลอนสุภาพ ต้นฉบับได้จากที่ดินของ คุณยายยี่สุน ไกรฤกษ์ ดูจากความที่ต้นเรื่องน่าจะแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ ผู้แต่งคือหลวงบำรุงสุวรรณ เนื้อเรื่องย่อ กล่าวถึงท้าวปาจิต นางอรพิม ตอนจบกล่าวถึงบุคคลในเรื่องได้กลับชาติมาเกิดในสมัยพุทธกาลตามแบบชาดก (นฤมล ปิยวิทย์ ปรีวรรต)

นิทานคำกาพย์เรื่องรูปทอง บันทึกในสมุดไทยขาว จำนวน ๓ เล่ม อักษรไทย อักษรวิธีโบราณ ฉันทลักษณ์ที่ใช้แต่งคือ กาพย์ยานี กาพย์ฉับ และกาพย์สุรางคนางค์ ต้นฉบับได้จากที่ดินของคุณยายยี่สุน ไกรฤกษ์ ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง สันนิษฐานว่ากวีผู้แต่งเป็นชาวโคราชเพราะปรากฏภาษาโคราชมากมาย เนื้อเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ประเพณี และวิถีชีวิตของกลุ่มชนชาวโคราชในสมัยนั้น เช่น ความเชื่อเรื่องหญิงที่จะเป็นแม่หม่ม ต้องคัดเลือกจากหญิงที่งามพร้อมทั้งรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณ รูปทรงสัดส่วนของนม ตลอดจนสีและรสชาติของน้ำนม (นฤมล ปิยวิทย์ ปวีรรต)